

5. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу. К. : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
6. Почепцов Г. Г. Имиджелогия. М. : «Рефл-бук»; К. : «Ваклер», 2006. 576 с.
7. Шуванов В. И. Психология рекламы. Ростов н/Д., 2003. 320 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-6>

FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF INDEFINITE FEATURE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НЕОЗНАЧЕНОЇ ОЗНАКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Petrenko T. V.

*postgraduate student at the Department
of the Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Петренко Т. В.

*аспірантка кафедри української мови
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Категорія неозначеності є однією з базових функційно-граматичних категорій. Вона має міжрівневий характер, оскільки реалізується на всіх рівнях мовної системи та репрезентована ієрархією різнорівневих виражальних засобів (Л. Грижак, А. Загнітко, І. Поляк, О. Семенко, Н. Ясакова). У найновіших мовознавчих дослідженнях акцентують увагу на тому, що означена лінгвістична категорія має опертю на універсальну міждисциплінарну категорію невизначеності, але має «складнішу структуру, оскільки передбачає нашарування об'єктивних властивостей матерії (об'єктивну визначеність/невизначеність речей та предметів незалежно від суб'єкта сприйняття), когнітивну реакцію суб'єкта на ці речі та їхнє подальше введення в комунікативну площину» [2, с. 147]. Як і інші функційно-граматичні категорії, вона виокремлена на підставі узагальненого граматичного значення, притаманного об'єднаним цією категорією мовним одиницям, кожна з яких, крім того, має певний набір інших значень. Категорія неозначеності в українській мові репрезентована через кілька підкатегорій, однією із яких постає підкатегорія неозначеної ознаки.

Функційно-граматичні категорії зазвичай розглядають через систему функційно-семантичних полів (О. Бондарко), оскільки це зумовлено їхньою природою. Функційно-семантичне поле неозначеності охоплює кілька дрібніших полів відповідно до підкатегорій-складників категорії неозначеності. У цій статті розглянемо поле неозначеної ознаки.

Мовними одиницями-репрезентантами функційно-семантичного поля неозначеної ознаки постають:

1) неозначені займенникові прикметники *якийсь, чийсь, котрийсь, абиякий, абичий, будь-чий, будь-який, котрий-будь, деякий, дечий, який-небудь, чий-небудь казна-який, казна-чий, казна-котрий, хтозна-який, хтозна-чий, хтозна-котрий, бозна-який, бозна-чий, бозна-котрий*. Такі займенникові слова лише вказують, що йдеться про ознаку, але характер цієї ознаки абсолютно не окреслений. Наприклад: *«Якийсь беззвучний схлип прокотився темрявою»* (Н. Гуменюк), *«Потім чийсь руки кинули його з мамою в коробку і понесли кудись»* (І. Мацко), *«– Оце кумедія, ге, діду? – встряв котрийсь із вічних жартівників»* (В. Шкляр), *«Дай мені адресу якої-небудь вчительки або агрономші»* (О. Гончар), *«Я писав: «Аби вирвати від козака, що у нього побачать, зараз до тюрми, до в'язниці, давши абияку з причин»* (П. Загребельний), *«Спочатку йому здалося, що будь-який турист, який піде алегю до собору, зверне на це місце увагу, помітить, що тут копали»* (А. Курков, Ю. Винничук). «У ролі неозначених займенникових прикметників бувають також фразеологічні сполуки на зразок *який завгодно, невідомо який, мало який*» [1, с. 304], наприклад: *«Чя вмер там хтось своєю смертю, чи йому помогли, бо мало які з візантійських імператорів оддавали богові душу без сторонньої помочі»* (П. Загребельний);

2) неозначені займенникові прислівники *якось, як-небудь, будь-як, казна-як, хтозна-як, які* передають значення невизначеного способу дії. Наприклад: *«Він зрозумів, що велике й чисте кохання палає в серці молодого табунника і треба б якось допомогти йому добитися свого щастя»* (З. Тулуб); *«- За труд ми вам заплатили, а кури й калачі вже як-небудь самі з'їмо»* (І. Вільде); *«Ось ви скаржитесь, нібито шляхта заламує казна-яку ціну на шкіру»* (З. Тулуб). Щодо прислівника *якось* зауважимо, що він позначає неозначену ознаку, лише коли виступає в поєднанні з дієсловом для вираження «непевності, невизначеності способу дії; якимсь чином, не ясно, як саме» [3, Т. 11, с. 641];

3) власне прикметники на позначення уявної, неіснуючої якості та похідні від них прислівники: *чудернацький* (дивний, незвичайний за

формою, химерний [3, Т. 11, с. 373]), *чудернацько*; *фантомний* (уявний, несправжній [3, Т. 10, с. 562]); *випадковий* (перший-ліпший, який трапився де-небудь за збігом обставин [4, Т. 2, с. 366]), *випадково* тощо. Наприклад: «*Яксь чудернацька мураха вилізла з-за грудки, поворушила вусиками, а потім хутенько так побігла, наче за нею гнались, – а мені не захотілося взяти мураха до рук, роздивитися її*» (Є. Гуцало), «*Губи в нього розтулилися, він чудернацько якось копиливі їх, випинав, мовби красувався перед ким-небудь*» (П. Загребельний), «*Сон у мене нормальний, руки не сіпаються, тільки відчуваю якийсь неспокій, ніби якись фантомні болі душі*» (Л. Костенко). Значення неозначеної ознаки в запропонованих прикладах виразніше реалізоване через поєднання з неозначеними займенниковими прикметниками *яксь* та *якісь*;

4) прикметники та похідні від них прислівники зі значенням протилежності: *незримий* (недоступний для зору за певних умов, у певний момент; невидимий [4, Т. 10, с. 304]), *незримо*; *неіснуючий* (якого немає в реальності [4, Т. 10, с. 311]); *невидимий* (непрístupний зорові; прихований від очей [4, Т. 10, с. 139]), *невидимо*; *незрозумілий* (якого не можна зрозуміти, збагнути [4, Т. 10, с. 305]), *незрозуміло*; *непояснимий* (якого не можна пояснити [4, Т. 10, с. 424]), *непояснимо* та ін. Такі лексичні одиниці мають у своїй структурі префікс *не-*, який надає лексемам протилежної до зрозумілих ознак, але чітко не окресленої семантики. Наприклад: «*Знайома чорна куртка з фіолетовою вишивкою, рюкзак за плечима, довга спідниця незрозумілого кольору*» (І. Карпа), «*Невидимі кажани шурхали над головою*» (М. Олійник), «*Мої очі невідступні від панни Анелі, вони нас невидимо єднають*» (М. Коцюбинський). В узгодженні з іменником такі прикметники здатні утворювати оказіональні образи (*незримі звуки, неіснуюча реальність*): «*І вона оплакує його невидючими очима, незрими звуками, надвечір, – а там сиплють сніги з молочно-свинцевих і пурпурових хмар, і я не знаю, як її звати*» (К. Москалець), «*Відчуття, ніби перебувала не в гамірному середмісті, а десь в неіснуючій казковій реальності, не полишало її*» (У. Дудок);

5) прикметники та похідні від них прислівники зі значенням інтенсивної неозначеної ознаки: *прерізний* (дуже різноманітний [3, Т. 7, с. 540]); *надзвичайний* (дуже сильний за ступенем вияву і не схожий на інші [4, Т. 9, с. 372]), *надзвичайно* тощо. Такі прикметники мають у своїй морфемній будові префікси *пре-*, *над-*, які надають лексичній одиниці невизначеного суб'єктивного значення невизначеності. Наприклад: «*З журналів він у своїй сільбудівській практиці*

знав самий «Червоний шлях», що виходив у Харкові, – туди й належало це **надзвичайне** оповідання послати...» (В. Підмогильний), «До кабінету увійшов високий на зріст, немолодий вже чоловік, **надзвичайно** імпазантною зовнішності» (О. Довженко). Такої самої семантики набувають поєднання прикметників із прислівником *досить*, який функційно наближається до аналітичної морфеми. Наприклад: «Увійшов **досить літній** чоловік з вусами, бородою і взагалі зарослим обличчям – постійний квартирант цього помешкання» (В. Підмогильний);

б) антонімічні пари на взірць *близький – далекий, свій – не свій, добрий – страшний* та ін., лексеми-компоненти яких уживані при одному іменникові. Наприклад: «І враз перед її очима постали картини з такого **далекого** і водночас **близького** дитинства», «Викопали погрібець, притягли кілька сухих стовбурців із лісу, узяли трохи дощок зі **свого і вже не свого** подвір'я» (Н. Гуменюк), «Ташкент – місто безладне, **добре і водночас страшне**, тут усе можливе» (П. Загребельний). У таких випадках кожна із лексем в антонімічній парі частково втрачає своє чітко окреслене значення, антонімічна пара загалом набуває нової семантики неозначеної ознаки. Наголосимо, що така трансформація семантики відбувається, за нашими спостереженнями, переважно в контекстах, де антонімічна пара поєднується з іменниками у формі однини. Натомість при іменниках у формі множини, які позначають кілька предметів, кожна із лексем-антонімів зберігає своє власне значення. Порівняймо: «А на перший клич батька всі четверо чоловіків обійдуть-облазять **близькі й далекі** довколишні гори-доли, щоб вернутися домів утомленими й ситими» (М. Матіос).

Отже, функційно-семантичне поле неозначеної ознаки охоплює прикметники та прислівники. Прикметники позначають чітко не визначену ознаку предмета, а прислівники – невизначену ознаку дії, тобто чітко не визначений спосіб її виконання. Ядро функціонально-семантичного поля неозначеної ознаки формують неозначені займенникові прикметники та прислівники, у яких семантика неозначеності постає основною. Досить чітко семантика неозначеності виявлена у власне прикметниках на позначення уявної, неіснуючої ознаки та похідних від них прислівниках, які формують напів'ядерну зону названого функційно-семантичного поля. Прикметники зі значенням протилежності та похідні від них прислівники утворюють напівпериферію, а прикметники зі значенням інтенсивної неозначеної ознаки та похідні від них прислівники – периферію зону

розгляданого поля. Крайню периферію посідають антонімічні пари, які набувають семантики неозначеності лише в певних контекстах.

Література:

1. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; відп. редактор К. Г. Городенська. Київ, 2017. 752 с.

2. Лабетова В. М. Філософські витоки лінгвістичної категорії означеності / неозначеності. *Scientific Journal Virtus*. 2018. № 24. С. 145-148.

3. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

4. Словник української мови: в 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2019.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-7>

TOPONYMS IN VOLODYMYR MALIK'S NOVEL "SECRET AMBASSADOR": SEMANTICS AND STYLISTICS OF THE ROAD MOTIF

ТОПОНІМИ В РОМАНІ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛЬ»: СЕМАНТИКА Й СТИЛІСТИКА МОТИВУ ДОРОГИ

Petrova Ozel L. P.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Studies and Linguistic
Didactics
Kharkiv G. S. Skovoroda National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Петрова Озель Л. П.

*кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри українознавства
і лінгводидактики
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Топоніми як поліфункційні одиниці мовної системи спричинили активне їх дослідження в межах низки наук (географії, економіки, правознавства, соціології, етнології, краєзнавства), що досить плідно